

В. І. Клочко

ПРО ВТУЛЬЧАСТІ СОКИРИ-КЕЛЬТИ ЧОРНОЛІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті визначено типи бронзових втульчастих сокир-кельтів, що характерні для раннього і пізнього етапі чорноліської культури.

Ключові слова: втульчасті сокири-кельти, чорноліська культура, доба пізньої бронзи, доба раннього заліза.

У 2012 р. на городищі чорноліської культури біля м. Шаргород Вінницької обл. був знайдений скарб (рис. 1). До його складу входили бронзові шпилька з великою спіральною голівкою (довжина 21,8, діаметр голівки 7,5 см), бляхи різного діаметру (діаметр великих блях 10,5, менших — 7; 4; 3; 2,4; 1,5; 1 см), лунниця (довжина 6 см), овальні пластинчасті браслети орнаментовані спіралями (діаметри 13 × 7,5; 12,5 × 8,5; 11,5 × 8,5, ширина 2; 1,5; 1 см), кельт лужицького типу (довжина 10,5; ширина леза 3,5; діаметр втулки 2 см) та залізний наконечник дротику (довжина 11; діаметр втулки 2 см) (рис. 2) ¹.

Більшість речей скарбу належить до періоду Гальштат А, а присутність у скарбі залізного вістря не повинно дивувати — у разташованому неподалік Гордіївському могильнику найстарші залізні речі знайдені у похованнях, зарахованих до періоду VzD—HaA1 і датованих 1300—1200 рр. до н. е. [Березанська, Клочко, 2011, с. 69]. Загалом же аналіз керамічних матеріалів городища та металевих речей скарбу дозволяє віднести їх до раннього етапу Чорноліської культури і датувати періодом HaA1 в системі Пауля Рейнеке, 1200—1100 рр. до н. е.

1. Скарб зберігається у колекції А.В. Козименка у м. Київ. Дуже вдячний власнику за можливість опублікувати речі з колекції.

Кельт з Шаргородського скарбу є касичним образчиком кельтів лужицького типу, характерних для північно-західної частини європейсько-культурного кола полів поховальних урн доби пізньої бронзи. Мені вже доводилось писати про знахідки кельтів лужицького типу на Україні [Klochko, 2001, p. 266, fig. 104, 7—10; Клочко, 2006, рис. 99, 7—10] і, навіть, пов'язувати їх з теорією «лужицької експансії» [Клочко, 1992; Клочко, 1993]. Проте, тоді в моєму розпорядженні були лише випадкові знахідки, а уламок кельта з Медведівського скарбу є недостатньо діагностичним.

Шаргородську знахідку доповнюють половинки бронзових ливарних форм для виготовлення кельтів лужицького типу з с. Жерденівка Гайсинського р-ну Вінницької обл. (рис. 3, 1) та с. Писарівка Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл. (рис. 3, 2). Вони свідчать про те, що лужицькі кельти не завозили туди зда-

Рис. 1. Шаргородський скарб на місці знахідки

Рис. 2. Шаргородський скарб

леку, а виготовляли на місці, зокрема на Поділлі, очевидно з місцевої сировини, виплавленої з дністровських мідяних пісковиків [Kloczko, Manichev, Kompanec, Kovalchuk, 2003].

Металеві (мідні та бронзові) ливарні форми відомі у багатьох культурах доби пізньої бронзи Європи, зокрема і ливарні форми для кельтів лужицького типу. Різні варіанти оформлення верхньої частини втулок залежали від конструкції сердечника для втулки і через те в одній і тій же формі можна було відлити різні варіанти кельтів цього типу, в тому числі й так звані нордійські — з високою воронкоподібною втулкою. Цікаво, що такі «нордійські» кельти також знайдені на території України, наприклад, скарб з Полтавської обл. (рис. 3, 3).

Отже, з раннім етапом чорноліської культури, датованим 1200 — 1100 рр. до н. е., пов'язують кельти лужицького типу. Вони знайдені від Західного Бугу на заході до Лівобережжя Дніпра на сході.

З пізнім етапом чорноліської культури пов'язують кельти «чорноліські»

Рис. 3. Ливарна форма з с. Жерденівка Гайсинського р-ну Вінницької обл. (1); ливарна форма з с. Писарівка Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл. (2); скарб з Полтавської обл. (3)

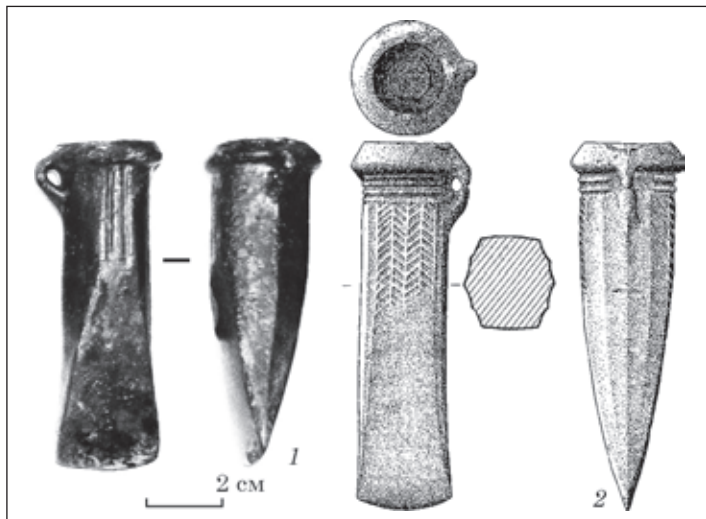

Рис. 4. Модулі чорноліських кельтів: 1 — ранньочорноліський, Шаргородський скарб; 2 — пізньочорноліський, Суботівський скарб 1955 р.

кого» варіанту, що відрізняються від класичних лужицьких «ялинкавим» орнаментом. Прикладом чорноліського варіанту можна назвати кельт з Суботівського скарбу 1955 р., розкоп IV (рис. 4, 2). Усі скарби, знайдені на Суботівському городищі, належать до заключного етапу існування городища, який ми датували на підставі радіовуглицевих дат 834—820 BC, часом чорногорівської експансії [Klochko, Kovaliukh, Skripkin, Motzenbecker, 1998; Klochko, 2001, р. 326; Клочко, 2006, с. 280—289].

Таким чином, кельт з Шаргородського скарбу запропоновано як модуль ранньочорноліських кельтів (рис. 4, 1), а кельт з Суботівського скарбу 1955 р., як модуль пізньочорноліських кельтів (рис. 4, 2).

Березанська С.С., Клочко В.І. Гордіївський могильник // Гордіївський могильник. — Вінниця, 2011. — С. 7—113.

Клочко В.І. Восточная граница (на Левобережной Украине) влияния круга лужицкой культуры // Ziemia Polska we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. — Rzeszyw, 1992. — С. 183—188.

Клочко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України. — К., 2006. — 337 с.

Klochko V.I. Weapons of the tribes of the Northern Pontic zone in the 16th—10th centuries BC. — Poznań, 1993. — 137 p. (Baltic-Pontic Studies. — Vol. 1).

Klochko V.I., Kovaliukh N.N., Skripkin V.V., Motzenbecker I. The Chronology of the Subotiv Settlement // Radiocarbon. — 1998. — 40 (2). — P. 667—673.

Klochko V.I. Weaponry of Societies of the Northern Pontic culture circle: 5000—700 BC. — Poznań, 2001. — 376 p. (Baltic-Pontic Studies. — Vol. 10).

Klochko W.I., Manichev V.I., Kompanec G.S., Kovalchuk M.S. Wschodnie rud miedzi na terenie Ukrainy zachodniej jako baza surowcowa metalurgii kolorowej w okresie funkcjonowania kultury trypolskiej // Folia Praehistorica Posnaniensia. — Poznań, 2003. — X/ XI. — S. 47—78.

В. І. Клочко

О ВТУЛЬЧАТЫХ ТОПОРАХ-КЕЛЬТАХ ЧЕРНОЛЕССКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье определяются типы бронзовых втульчатых топоров-кельтов, характерных для раннего и позднего этапов чернолесской культуры Украины.

К л ю ч е в ы е с л о в а: втульчатые топоры-кельты, чернолесская культура, поздний бронзовый век, ранний железный век.

V. I. Klochko

ON SOCKETED AXES — CELTS OF THE CHORNYI LIS CULTURE

The article defines the types of bronze bush axes — celts, characteristic of the early and late stages of the Chornyi Lis («Black Forest») culture of Ukraine.

К е у о r d s: socketed axes, celts, Chornyi Lis culture, Late Bronze Age, Early Iron Age.

Одержано 14.03.2016